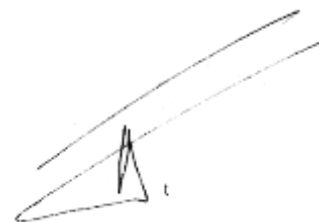

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Голубка Іван Іванович

УДК 342.72/.73

**КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ ТА
ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ ТА
КРАЇНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Ужгород – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Бисага Юрій Михайлович,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства;

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Мішина Наталія Вікторівна,

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права;

кандидат юридичних наук, доцент

Гецько Михайло Михайлович,

Карпатський інститут підприємництва

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»,
доцент кафедри суспільних дисциплін.

Захист відбудеться «25» лютого 2016 року о «10⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 61.051.07 ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3, каб. 21.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розісланий «25» січня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Я. Рогач

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку суспільства з кожним роком зростає мобільність населення планети, пересування людей набуває дедалі більшого масштабу, постійно зростає міграція працівників, що вимагає від окремих держав та міжнародних організацій належного та своєчасного нормативного регулювання цих процесів. Водночас суспільно-політичні реалії останніх років (зокрема, тимчасова окупація окремих територій України та зростання терористичних загроз у Європі й світі) зумовлюють необхідність вивчення проблематики прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання з нових позицій та певне переосмислення тих, що нині існують, що підсилює актуальність обраної тематики дослідження.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), зумовлює необхідність активізації заходів щодо адаптації законодавства України, яке регулює права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання до норм та стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС).

В українській юридичній науці нині спостерігається певне пожвавлення інтересу до дослідження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання. Окремі аспекти даної проблематики були об'єктом дослідження різних юридичних наук: конституційного права, адміністративного права, міжнародного права, кримінального права тощо. Дедалі більше уваги приділяється дослідженню свободи пересування в праві ЄС. Але разом із тим комплексні наукові дослідження права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в окремих країнах-членах ЄС та їх порівняльний аналіз в Україні практично не проводилися.

Науково-теоретичною базою проведеного дослідження стали праці українських учених: М.Ф. Анісімової, Ю.Г. Барабаша, Д.М. Белова, Ю.М. Бисаги, С.П. Бритченка, О.Ф. Динька, А.М. Колодія, С.В. Максименка, О.В. Марцеляка, І.В. Михайлишина, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, О.М. Поліванової, П.М. Рабіновича, М.В. Савчина, О.Ф. Скакун, О. В. Скрипнюка, Ю.М. Тодики, В.Л. Федоренка, С.Б. Чеховича та ін.

Використані праці зарубіжних учених, зокрема таких, як І.О. Алешкова, Р. Арнольд, О.В. Баєв, Р. Балодіс, І.Д. Біста, К.Е. Вільгельм, Д. Гом'єн, Ф.Г. Джейкобс, Т. Кравчак, Н.А. Лімонова, С.Ю. Миролубова, Ц. Мік, Е.Х. Моравска, Н. Роджерс, К.І. Руднева, В. Садурскі, Р. Сканнелл, Д. Уолш, О.В. Філатов, Н. Хроновскі, О.В. Шмалій, М. Шунієвіч, М. Яблонскі тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету на 2010–2015 роки. Тема дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у ХХ-ХХІ ст.», яка розробляється науковцями

Ужгородського національного університету (номер державної реєстрації 0198U007793).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження полягає у здійсненні порівняльного аналізу конституційних прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та окремих країнах ЄС.

Для досягнення вказаної мети поставлено й вирішено такі *задачі*:

- здійснити аналіз доктринальних та нормативних джерел дослідження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та окремих країнах ЄС;

- охарактеризувати основні історичні етапи становлення та розвитку прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання;

- з'ясувати поняття та зміст права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання;

- дослідити співвідношення між правом на свободу пересування та правом на вільний вибір місця проживання, їх місце в системі конституційних прав;

- проаналізувати в порівняльному аспекті обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, які встановлюються міжнародними актами та національним законодавством України та окремих країн ЄС;

- здійснити класифікацію обмежень прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання;

- визначити систему міжнародних та національних гарантій прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання;

- обґрунтувати шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства, що регламентує права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

Об'єктом дослідження є регламентовані нормами права суспільні відносини, які складаються у сфері конституційно-правового регулювання права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС.

Предметом дослідження є конституційні права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз.

Методи дослідження. У процесі дослідження для досягнення поставленої мети і завдань використано низку різноманітних методів наукового пізнання: діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, логіко-семантичний, формально-юридичний, герменевтичний та формально-логічний.

Діалектичний метод використано для дослідження доктринальних та нормативних джерел прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та окремих країнах ЄС (підрозділ 1.1). За допомогою історико-правового методу з'ясовано основні історичні етапи становлення та розвитку прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, охарактеризовано особливості їх правового регулювання на відповідних етапах розвитку (підрозділ 1.2). Використання порівняльно-правового методу дало змогу порівняти конституційно-правове регулювання прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та окремих країнах

ЄС, що уможливило формулювання висновків про переваги чи недоліки того чи іншого підходу правового регулювання (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Застосування логіко-семантичного методу дало змогу поглибити понятійний апарат із проблематики конституційно-правового регулювання права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). З'ясування змісту правових норм, котрі регулюють права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС, здійснювалось за допомогою формально-юридичного методу (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2), а тлумачення окремих юридичних категорій – герменевтичного методу (підрозділи 2.1, 2.2). Використання ж формально-логічного методу дало змогу виявити окремі суперечності і колізії в чинному законодавстві окремих країн та сформулювати пропозиції щодо їх усунення (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1).

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що на основі аналізу чинного законодавства України та окремих країн ЄС, а також наукової юридичної літератури здійснено комплексне і всебічне порівняльно-правове дослідження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, а саме:

вперше:

– доведено, що термін «право на вільне пересування», який застосовується в конституціях та законодавчих актах окремих країн ЄС, більш вдало та точно характеризує правову сутність даного явища, ніж використовуваний законодавством України термін «право на свободу пересування»;

– обґрунтовано недоцільність використання в законодавстві України терміна «місце перебування» для позначення адміністративно-територіальної одиниці, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік. Наразі законодавство України фактично зводить місце перебування до місця проживання особи, хоча поняття «місце перебування» є набагато ширшим за змістом та позначає фізичне місцезнаходження особи в конкретно визначеному місті й у конкретний період часу і не завжди збігається з постійним або тимчасовим місцем проживання особи, а для позначення проживання особи на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці строком менше шести місяців на рік доцільно використовувати термін «тимчасове проживання»;

– проаналізовано особливості обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання на тимчасово окупованих територіях України. Зокрема, доведено, що регулювання порядку в'їзду та виїзду на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей підзаконним актом суперечить положенням Конституції та законодавства України, оскільки саме законом повинні встановлюватися не тільки перелік територій, на яких може бути застосоване обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, але і безпосередньо правила доступу на ці території;

удосконалено:

– визначення поняття права на свободу пересування (права на вільне пересування) як гарантованого конституцією та міжнародними нормативно-правовими актами права громадянина, іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території країни, вільно та безперешкодно на власний розсуд та без необхідності отримання яких-небудь особливих дозволів пересуватися по території країни у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, а також залишати територію країни, за винятком обмежень, які встановлюються виключно законом;

– визначення поняття «реєстрація місця проживання», під якою розуміється врегульована нормами права діяльність суб'єктів реєстраційних правовідносин щодо фіксації та обліку у спеціально створеному державному реєстрі фактів вибору громадянами, іноземцями та особами без громадянства певного житла як місця свого постійного або тимчасового проживання, за яким відповідна особа буде доступною для правовідносин з органами державної влади та місцевого самоврядування;

– визначення поняття «обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання», під яким розуміється передбачене міжнародними нормативно-правовими актами та національним законодавством і обумовлене необхідністю охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я населення або прав та свобод інших людей звуження змісту даних прав, яке застосовується на окремих територіях країни або до окремих осіб;

набули подальшого розвитку:

– наукова періодизація історичних етапів становлення та розвитку прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання;

– дослідження законності перебування на території країни як передумови реалізації прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання;

– наукова класифікація обмежень прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

Практичне значення одержаних результатів. Проведене дослідження дає змогу отримати цілісне уявлення про конституційно-правове регулювання прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС. Викладені в дисертації підходи, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розвитку теоретичної бази загальних та галузевих юридичних дисциплін, зокрема конституційного права, проведення подальших наукових досліджень правового регулювання прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання;

– *навчальному процесі* – у процесі викладання курсів «Конституційне право України», «Державне право зарубіжних країн», «Права людини» та підготовки методичних рекомендацій із цих курсів;

– *сфері нормотворчості* – для вирішення питань удосконалення нормативного регулювання прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання шляхом внесення відповідних змін до Конституції України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законів України «Про

свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» (далі – ЗУ «Про свободу пересування») та «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», а також у підготовці та ухваленні підзаконних нормативно-правових актів;

– *практичній діяльності* Міністерства внутрішніх справ України, Державної міграційної служби України, Державної прикордонної служби України та інших органів державної влади і місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, узагальнення та висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Висновки та положення, розроблені автором особисто, також пройшли апробацію під час підготовки лекційного курсу на кафедрі конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» із навчальних дисциплін «Конституційне право України» та «Права людини».

Основні положення та висновки дисертації були оприлюднені на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 28-29 березня 2014 р.); «Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів» (м. Київ, 9-10 жовтня 2015 р.); «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 16-17 жовтня 2015 р.); «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (м. Харків, 6-7 листопада 2015 р.); «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції» (м. Дніпропетровськ, 27-28 листопада 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у п'яти наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, у тому числі в одному зарубіжному науковому виданні, а також у п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 235 сторінок. Список використаних джерел налічує 442 найменування і займає 50 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, з'ясовано ступінь наукової розробленості теми, визначено мету і завдання, методи, об'єкт та предмет дослідження, окреслено наукову новизну, теоретичну і практичну цінність роботи, подано відомості про апробацію результатів дослідження, сформульовано головні положення, що виносяться на захист.

Розділ 1 «Історичні та доктринальні аспекти прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання» складається з двох підрозділів, присвячених дослідженню питань становлення та розвитку даних прав та загальному аналізу доктринальних і нормативних джерел дослідження.

У підрозділі 1.1 *«Доктринальні та нормативні джерела прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання»* проводиться загальний аналіз наукових та навчальних праць, у яких досліджувалася проблематика прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, а також нормативних актів України, ЄС та окремих країн-членів ЄС, що регламентують дані права.

Звертається увага на те, що дослідження вказаних прав у працях українських учених проводяться у двох напрямках: перший – це аналіз та вивчення окремих аспектів прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні; у межах другого напряму досліджується закріплення та проблеми реалізації даних прав у праві ЄС. Водночас окремо, на монографічному рівні дослідження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в окремих країнах-членах ЄС та їх порівняльний аналіз не проводилися. Автор також зазначає, що вчені-юристи країн ЄС, досліджуючи право на свободу пересування та вибору місця проживання, досить часто аналізують їх через призму вільного пересування фізичних осіб у ЄС, подеколи приділяючи замало уваги вивченню специфіки закріплення і реалізації цих прав на території окремих країн-членів за їх національним законодавством.

Також проводиться загальний аналіз нормативних джерел зазначених прав. Аналізуються положення міжнародних нормативно-правових актів, що закріплюють та гарантують дані права, вказується на особливості та окремі недоліки закріплення даних прав у конституціях окремих країн ЄС, а також з'ясовується коло законів та підзаконних нормативно-правових актів, якими тією чи іншою мірою врегульовуються питання реалізації прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та окремих країнах ЄС.

Підрозділ 1.2 *«Історико-правові аспекти становлення і розвитку прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання»* присвячений дослідженню історичних передумов виникнення та розвитку зазначених прав. В історії становлення та формування прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання виділяють такі основні етапи: додержавний етап; етап ранньофеодальних держав; період із кінця XVIII ст. до початку XX ст.; період із початку до середини XX ст.; новітній період із другої половини XX ст. і до сьогодні, який характеризується формуванням феномену вільного пересування в межах ЄС.

Для найбільш загальної характеристики становлення згаданих прав у світовій історії така періодизація, загалом, є достатньою, проте, на думку автора, для аналізу історії становлення прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в якій-небудь окремій країні вона є занадто вузькою і не дає уявлення про всі аспекти та особливості генези даних прав. Так, досліджуючи історичні аспекти права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні, слід брати до уваги той факт, що в різні історичні періоди

окремі території сучасної України перебували в складі різних державних утворень, що також визначило певну специфіку розвитку даних прав на українських землях. Автором пропонується власна періодизація історії становлення прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання на території України. Також у межах даного підрозділу окремо приділяється увага становленню вільного пересування в ЄС. Робиться висновок, що протягом усієї історії становлення та розвитку між правом на свободу пересування та правом на вільний вибір місця проживання існував тісний взаємозв'язок. Причому в різних країнах на різних історичних етапах право на свободу пересування перебувало у безпосередній залежності від місця проживання особи.

Розділ 2 «Теоретико-правові засади прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз» складається з трьох підрозділів, у яких на основі порівняльного аналізу досліджуються особливості правового регулювання прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та окремих країнах ЄС, визначається їх співвідношення та місце серед інших конституційних прав.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та зміст права на свободу пересування»* наголошується, що обов'язковою передумовою реалізації права на свободу пересування є законність перебування на території відповідної країни, аналізуються критерії законності перебування за законодавством України та окремих країн ЄС, а також практика Європейського Суду з прав людини щодо тлумачення критеріїв законності перебування на території країни.

Автор у цілому погоджується з висловленою раніше в науковій літературі думкою про те, що свобода пересування фізичної особи містить два аспекти – внутрішній та зовнішній, проте зауважує, що на відміну від України, де реалізація права на свободу пересування розглядається у двох аспектах – право на свободу пересування громадян та право на свободу пересування іноземців і осіб без громадянства, в країнах-членах ЄС таких аспектів три: право на свободу пересування громадян відповідної країни ЄС; право на свободу пересування громадян ЄС; право на свободу пересування іноземців.

Дискусійним залишається питання про те, до якої категорії відносити право на свободу пересування – до конституційних прав чи до свобод, оскільки суперечність закладена вже в самому терміні, що вживається в законодавстві України *«...право на свободу...»*. Така сама термінологічна невизначеність щодо цього питання спостерігається і в конституціях окремих країн ЄС (Словаччини, Федеративної Республіки Німеччини). У цьому аспекті термін *«право на вільне пересування»*, який застосовується в конституціях та законодавчих актах окремих країн ЄС, є більш вдалим та таким, що точніше характеризує сутність описуваного явища, ніж використовуваний законодавством України термін *«право на свободу пересування»*. Право на свободу пересування (право на вільне пересування), на думку автора, належить до категорії конституційних прав, а не конституційних свобод.

У підрозділі 2.2 *«Поняття та зміст права на вільний вибір місця проживання»* досліджується поняття та сутність права на вільний вибір місця

проживання, аналізуються підходи до його закріплення в законодавстві окремих країн, а також різні теоретичні підходи до визначення даного права.

Автор звертає увагу на те, що в законодавстві та науковій літературі використовується декілька термінів, пов'язаних із позначенням свободи вибору місця проживання та безпосередньо самим місцем проживання особи: «право на вільний вибір місця проживання», «місце проживання», «місце перебування», «постійне місце проживання», «тимчасове місце проживання» та «місце фактичного проживання», з'ясовується їх сутність та співвідношення.

Зазначається, що український законодавець так остаточно і не визначився з підходом до визначення поняття «місце проживання», про що свідчить його різне формулювання в різних законодавчих актах. Ще більше заплутав цю ситуацію Конституційний Суд України (далі – КСУ), який визначає, що за змістом Конституції України місце проживання – це адміністративно-територіальна одиниця, а не конкретне жила приміщення, тобто всі наведені в законодавчих актах визначення місця проживання наразі йдуть у розріз із позицією КСУ. Автор визначає, що головним концептуальним недоліком у згаданій позиції КСУ є те, що ним належним чином не розділяються (фактично ототожнюються) право на вільний вибір місця проживання безпосередньо та саме визначення місця проживання. Вказується, що в даному питанні більш слушною є позиція Конституційного Суду Польщі, який безпосередньо визначає, яким чином співвідноситься гарантоване конституцією право на вибір місця проживання із законодавчим визначенням даного поняття.

Закріплюючи за громадянами, іноземцями та особами без громадянства право на вільний вибір місця проживання, законодавство України та країн ЄС водночас покладає на них обов'язок зареєструвати (в деяких країнах вживається термін «декларування», а не «реєстрація») місце проживання у визначені законом терміни. Автор у порівняльному аспекті аналізує процедуру реєстрації, підстави її проведення, систему органів, які її проводять, підстави для її скасування (анулювання), відповідальності за недодержання вимог щодо реєстрації місця проживання тощо. Таке порівняльне дослідження дало змогу виявити низку недоліків у системі реєстрації місця проживання та сформулювати пропозиції щодо внесення змін у чинне законодавство України.

Підрозділ 2.3 «Співвідношення права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання, їх місце у системі конституційних прав» присвячений дослідженню співвідношення права на вільне пересування та права на вільний вибір місця проживання, а також їх взаємозв'язку з іншими правами та свободами.

Права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання належать до категорії особистих прав. Автор, досліджуючи співвідношення права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання, погоджується з думкою про те, що реалізація права на вільний вибір місця проживання неможлива без права на вільне пересування територією країни, але разом із тим вказує, що в деяких випадках та на деяких територіях така залежність є зворотною, тобто реалізація права на свободу пересування певною мірою

залежить від місця проживання особи (наприклад, пересування у прикордонній зоні сусідніх країн окремими особами в межах малого прикордонного руху).

Констатується недоцільність віднесення даних прав до єдиної правової категорії або визначення одного із цих прав як складової частини іншого. Безумовно, між цими правами існує тісний взаємозв'язок, проте вони є різними за своєю сутністю та юридичною природою правами.

Зазначається, що в Україні та країнах ЄС місце проживання (а точніше, його реєстрація) має певний вплив на реалізацію активного та пасивного права на місцевих виборах, на прийняття спадщини, конституційного права на житло, на період отримання виплат допомоги по безробіттю, відіграє важливу роль у реалізації особою права на судовий захист тощо.

Розділ 3 «Конституційно-правові аспекти реалізації та гарантування прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС» містить два підрозділи, в яких досліджуються особливості конституційно-правового регулювання обмежень прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, а також гарантії даних прав.

У підрозділі 3.1 «Обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання» аналізуються особливості конституційно-правового регулювання обмежень зазначених вище прав в Україні та окремих країнах ЄС. Звертається увага на те, що обмеження, які встановлюються законодавством щодо права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання, є майже ідентичними, що зумовило доцільність проведення їх аналізу в межах одного підрозділу роботи. Зазначається, що в конституціях багатьох країн ЄС, поряд із загальним переліком підстав застосування обмежень прав та свобод, окремо міститься перелік підстав обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, що визначає їх особливе значення в системі конституційних прав та свобод.

Вказується на недоліки закріплення обмежень у реалізації зазначених прав у ЗУ «Про свободу пересування» та зазначається, що деякі обмеження права на свободу пересування регламентуються підзаконними нормативно-правовими актами, що суперечить як Конституції України, так і положенням ЗУ «Про свободу пересування». Констатується, що за законодавством України та країн ЄС усі обмеження даних прав поділяються на ті, що встановлюються для всіх осіб, що перебувають на відповідній території (територіальні), та ті, що накладаються на окремі категорії осіб у зв'язку з особливостями їхнього конституційно-правового статусу (індивідуальні).

Серед територіальних обмежень особлива увага приділяється дослідженню правового регулювання обмежень прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання на тимчасово окупованих територіях України.

Також аналізуються обмеження права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання, які встановлюються щодо окремих категорій осіб (іноземців, осіб без громадянства, неповнолітніх, військовослужбовців, осіб, що відбувають покарання, тощо). Автором формулюється власне визначення обмежень прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

У підрозділі 3.2 «Гарантії прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання» проаналізовано основні теоретико-правові підходи до дослідження гарантій прав на свободу пересування і вільного вибору місця проживання та особливості закріплення таких гарантій у законодавстві України та окремих країн-членів ЄС, а також у міжнародних нормативно-правових актах.

Особлива увага приділяється гарантіям даних прав, що містяться в Конституції України та конституціях окремих країн ЄС, аналізується роль та значення тлумачень та правових позицій конституційних судів різних країн для гарантування прав на свободу пересування та вільного вибору місця проживання. Звертається увага на особливе місце у гарантуванні права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання Європейського суду з прав людини, а для країн-членів ЄС та осіб, які пересуваються й обирають місце проживання на території країн-членів ЄС, – Суду ЄС; аналізуються окремі рішення цих судів, у яких порушувалися питання забезпечення реалізації згаданих прав.

Вивчається вплив на гарантування прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання міжнародних органів, установ та організацій, зокрема таких, як Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції, Організація з безпеки і співробітництва в Європі тощо. Сформульовано авторське визначення гарантій прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

ВИСНОВКИ

Проведене в дисертації порівняльне дослідження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС дало змогу сформулювати низку науково обґрунтованих рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання даних прав в Україні. Головними науковими та практичними результатами роботи є такі висновки:

1. Виділено такі історичні етапи становлення прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання на території України:

- додержавний період, на якому дані права жодним чином не врегульовувалися й обмежувалися тільки силами природи;
- період існування Київської Русі, на якому вже розрізняються особливості регулювання свободи пересування та вибору місця проживання іноземцями;
- період Литовсько-польської доби, де свобода пересування та вільний вибір місця проживання особи залежали від її соціального стану з характерними для ранньофеодальних держав обмеженнями та привілеями;
- період Козацької держави з її формальною рівністю;
- перебування українських земель у складі Російської імперії, де вільне пересування і вибір місця проживання обмежувалися кріпосним правом та паспортною системою;

- відродження Української національної державності (1917 – 1921 рр.) коли право на свободу пересування і місця перебування були закріплені та гарантовані конституцією;

- перебування України в складі СРСР, що характеризувався жорсткими обмеженнями свободи пересування та вільного вибору місця проживання адміністративно-дозвільним характером інституту прописки;

- після проголошення незалежності України, коли згадані права гарантуються Конституцією України та низкою ратифікованих міжнародних угод;

- новітній період розвитку прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання (із часу підписання Угоди про асоціацію), що характеризується необхідністю приведення законодавства України в даній сфері до норм і стандартів ЄС.

2. Встановлено, що наявність спеціального закону, що присвячений регламентуванню свободи пересування громадян, є нетиповою для країн ЄС, а також для більшості пострадянських країн. В Україні хоча і прийнятий спеціальний Закон України, що регулює відносини, пов'язані зі свободою пересування та вільним вибором місця проживання, проте він не регулює всі засади вільного пересування та вибору місця проживання і в багатьох випадках не дає вичерпний перелік тих чи інших аспектів реалізації цих прав, що є його істотним недоліком як спеціального закону, який регулює зазначені відносини.

3. Аргументовано, що визначення вільного вибору місця проживання, що наводиться в ЗУ «Про свободу пересування», передбачає вибір адміністративно-територіальної одиниці, де особа хоче проживати, і є дещо абстрактним, оскільки в кінцевому результаті вільний вибір місця проживання зводиться саме до вибору конкретного житла, в якому особа має намір проживати, а не до вибору адміністративно-територіальної одиниці, на території якої це житло розташоване: обираючи конкретне приміщення, особа автоматично виконує і вибір адміністративно-територіальної одиниці, в якій вона проживає.

4. Обґрунтовано, що, незважаючи на низку позитивних змін, які відбулися в реєстрації місця проживання за роки незалежності, в Україні все ще відчутний вплив радянської правової системи у даній сфері суспільних відносин. Для приведення системи реєстрації місця проживання в Україні до стандартів ЄС слід проводити її подальше реформування. Насамперед слід передати повноваження щодо реєстрації місця проживання від органів Державної міграційної служби України до органів місцевого самоврядування. Реєстрація місця проживання органами місцевого самоврядування є звичайною практикою для країн-членів ЄС.

5. Доведено, що право на свободу пересування та право на вільний вибір місця проживання недоцільно розглядати з позицій віднесення їх до єдиної правової категорії або визначати одне із цих прав як складову частину іншого. Незважаючи на їх тісний взаємозв'язок та певну взаємозалежність, вони є різними за своєю сутністю та юридичною природою правами людини. Місце прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання серед інших конституційних

прав характеризується складною системою взаємозв'язків, де одне право часто виступає необхідною передумовою для реалізації іншого права, а неможливість реалізації особою одного з прав автоматично призводить до неможливості реалізації низки інших конституційних прав та свобод.

6. Обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання класифіковано за такими критеріями:

- за колом суб'єктів, на яких вони поширюються, дані обмеження поділяються на ті, що встановлюються для всіх осіб, що перебувають на відповідній території (територіальні), та ті, що накладаються на окремі категорії осіб у зв'язку з особливостями їхнього конституційно-правового статусу (індивідуальні). Територіальні обмеження у свою чергу поділяються на ті, що встановлюються для всієї території країни або для її визначеної частини;

- за відповідністю вимогам міжнародних нормативно-правових актів та конституції і законам – на правомірні та неправомірні;

- за тривалістю дії в часі – на постійні та тимчасові;

- за метою їх застосування обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання поділяються на ті, що запроваджуються для: забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності; ліквідації загроз життю і здоров'ю населення; ліквідації наслідків стихійного лиха; захисту навколишнього середовища; ізоляції або примусового лікування окремих осіб відповідно до законодавства тощо;

- за юридичною силою акта, на підставі якого обмеження запроваджуються, вони поділяються на: встановлені міжнародними угодами; встановлені конституцією; встановлені законом; встановлені підзаконним нормативно-правовим актом.

7. Гарантії прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання визначено як передбачена міжнародними угодами та національним законодавством сукупність правових та організаційних умов, засобів та способів, за допомогою яких забезпечується охорона і захист прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

8. За допомоги порівняльного аналізу конституційно-правового регулювання прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання обґрунтовано такі науково-практичні пропозиції з удосконалення законодавства України у даній сфері:

- в ст. 33 Конституції України слід закріпити виключний перелік підстав для обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання;

- ст. 197 Кодексу України про адміністративні правопорушення слід викласти в такій редакції: «Проживання громадян, зобов'язаних мати паспорт, без паспорта або за недійсним паспортом, а також проживання громадян України, іноземців та осіб без громадянства без реєстрації місця проживання чи перебування – тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

- ч. 1 ст. 6 ЗУ «Про свободу пересування» викласти в такій редакції: «Громадянин України, а також іноземець чи особа без громадянства, які постійно або тимчасово проживають в Україні, зобов'язані протягом десяти

днів після прибуття до нового місця проживання зареєструвати місце проживання. Реєстрація місця проживання особи здійснюється в день подання документів для реєстрації. Реєстрація місця проживання здійснюється з одночасним зняттям з реєстрації попереднього місця проживання»;

- перший абзац ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про свободу пересування» викласти в такій редакції: «Для реєстрації особа, її законний представник або уповноважена нею на підставі доручення, посвідченого в установленому порядку, особа подає;

- ч. 1 ст. 11 ЗУ «Про свободу пересування» викласти в такій редакції: «Реєстрація місця проживання та місця перебування осіб здійснюється органом реєстрації. Органами реєстрації є виконавчі органи місцевого самоврядування»;

- у ЗУ «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» внести зміни, які б визначали мету, з якою до Єдиного державного демографічного реєстру вносяться персональні дані, мету їх обробки, терміни зберігання інформації в реєстрі, виключний перелік суб'єктів, які мають право отримувати відомості з реєстру, а також підстави для отримання такої інформації та порядок її надання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Голубка І.І. Конституційно-правове регулювання обмеження права на свободу пересування в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз / І.І. Голубка // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 29. – Ч. 2. – Т. 2. – С. 11–14.

2. Голубка І.І. Теоретико-правові аспекти права на вільний вибір місця проживання / І.І. Голубка // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – № 34. – Т. 1. – С. 56–60.

3. Голубка І.І. Право на свободу пересування: окремі теоретико-правові аспекти // І.І. Голубка // Порівняльно-аналітичне право. – 2015 р. – № 5. – С. 58–61. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2015/18.pdf.

4. Голубка І.І. Особливості реалізації права на свободу пересування на тимчасово окупованій території України / І.І. Голубка // Visegrad Journal on Human Rights: Vedecký časopis Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy. – № 4. – 2015 – S. 55–57.

5. Голубка І.І. Правові аспекти реєстрації місця проживання в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз / І.І. Голубка // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 6. – С. 38–41. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lsey.org.ua/6_2015/10.pdf.

6. Голубка І.І. Міжнародні інституційні гарантії прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання / І.І. Голубка // «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції,

(м. Ужгород, 28-29 березня 2014 р.) – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2014. – С. 69–73.

7. Голубка І.І. Законність перебування на території країни, як передумова реалізації права на свободу пересування в Україні та окремих країнах Європейського Союзу / І.І. Голубка // «Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Київ, 9-10 жовтня 2015 р.). – К. : Центр правових наукових досліджень, 2015. – С. 17–20.

8. Голубка І.І. Особливості законодавчого регулювання реєстрації місця проживання в Республіці Польща / І.І. Голубка // «Верховенство права та правова держава» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Ужгород, 16-17 жовтня 2015 р.). – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2015. – С. 54–55.

9. Голубка І.І. Особливості реалізації права на свободу пересування в Україні іноземцями / І.І. Голубка // «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Харків, 6-7 листопада 2015 р.). – Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С. 16–17.

10. Голубка І.І. Теоретико-правові аспекти співвідношення права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання / І.І. Голубка // «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції у двох частинах, (м. Дніпропетровськ, 27-28 листопада 2015 р.). – Дніпропетровськ : Дніпропетровський гуманітарний університет, 2015. – Ч. I. – С. 66–69.

АНОТАЦІЇ

Голубка І.І. Конституційні права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2016.

У дисертації здійснено комплексне дослідження конституційно-правового регулювання прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні та країнах ЄС. Проаналізовано доктринальні та нормативні джерела даних прав. Визначено наукову періодизацію історичних етапів становлення та розвитку прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання. Сформульовано визначення понять «право на свободу пересування», «реєстрація місця проживання» та «обмеження прав на свободу пересування і вільний вибір місця проживання». Окреслено основні аспекти співвідношення прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання з іншими конституційними правами та свободами. Висвітлено особливості законодавчого

регулювання обмежень даних прав у законодавстві окремих країн, наведено наукову класифікацію обмежень права на свободу пересування та права на вільний вибір місця проживання. Зосереджено увагу на проблемах реалізації зазначених прав на тимчасово окупованих територіях України. На підставі проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення законодавства України, яке регулює права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

***Ключові слова:** права людини, право на свободу пересування, право на вільний вибір місця проживання, вільне пересування, місце проживання, реєстрація місця проживання, обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.*

Голубка И.И. Конституционные права на свободу передвижения и свободный выбор места жительства в Украине и странах ЕС: сравнительно-правовой анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Государственное высшее учебное заведение «Ужгородский национальный университет». – Ужгород, 2016.

В диссертации осуществлено комплексное исследование конституционно-правового регулирования прав на свободу передвижения и свободный выбор места жительства в Украине и странах ЕС. Проанализированы доктринальные и нормативные источники данных прав. Определена научная периодизация исторических этапов становления и развития прав на свободу передвижения и свободный выбор места жительства. Сформулированы определения понятий «право на свободу передвижения», «регистрация места жительства» и «ограничение прав на свободу передвижения и свободный выбор места жительства». Определены основные аспекты соотношения прав на свободу передвижения и свободный выбор места проживания с другими конституционными правами и свободами. Освещены особенности законодательного регулирования ограничений данных прав в законодательстве отдельных стран, приведена научная классификация ограничений права на свободу передвижения и права на свободный выбор места жительства. Сосредоточено внимание на проблемах реализации указанных прав на временно оккупированных территориях Украины. На основании проведенного исследования сформулирован ряд предложений по совершенствованию законодательства Украины, регулирующего права на свободу передвижения и свободный выбор места жительства.

***Ключевые слова:** права человека, право на свободу передвижения, право на свободный выбор места жительства, свобода передвижения, место жительства, регистрация места жительства, ограничения прав на свободу передвижения и свободный выбор места жительства.*

Holubka I.I. Constitutional Rights to Freedom of Movement and Free Choice of a Place of Residence in Ukraine and in the EU Countries: a Comparative Law Study. – Manuscript.

Dissertation on the obtaining of scientific degree of Candidate of Laws by specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. – SHEI «Uzhgorod National University». – Uzhgorod, 2016.

The dissertation explores the constitutional and legal regulation of the rights to freedom of movement and free choice of a place of residence in Ukraine and in the EU countries. It offers the author's definitions of the notions "the right to freedom of movement", "registration of a place of residence" and "restriction on the rights to freedom of movement and free choice of a place of residence". Special attention is paid to the analysis of the legislation as well as to some particular doctrinal aspects of the constitutional rights to freedom of movement and free choice of a place of residence in such countries as Ukraine, Poland and Latvia. The dissertation also looks into some particular aspects of the legislative regulation of the rights in question in Slovakia, the Czech Republic, Lithuania, the Federal Republic of Germany, Finland, etc.

The dissertation offers the scientifically-based division of the historical stages of the formation and development of the rights to freedom of movement and free choice of a place of residence into periods. It substantiates the uselessness of the use of the term "place of stay" in the legislation of Ukraine to denote a territorial-administrative unit on the territory of which a person has been living for up to 6 months a year. It highlights the peculiarities of the legislative regulation of the restriction on the rights in question in the legislation of particular countries and introduces the scientific classification of the restrictions on the rights to freedom of movement and free choice of a place of residence. Special attention is focused on the problems connected with the exercise of the rights in question on the temporarily occupied territories of Ukraine. In particular, it is proved that the regulation of the procedure for entry and exit to and from the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk regions under the subordinate act contradicts the provisions of the Constitution and the legislation of Ukraine, since it is the law that must establish both the list of the territories on which the restriction of the rights to freedom of movement and free choice of a place of residence can be applied and the very rules for the entry to these territories.

The dissertation explores the peculiarities of the registration of a place of residence in Ukraine and in some EU countries. It substantiates the necessity for the departments of State Migration Service of Ukraine to delegate its powers concerning the place of residence registration to local government bodies. In the EU countries, it is common practice for the local government bodies to register a place of residence.

The dissertation outlines the main aspects of the correlation of the rights to freedom of movement and free choice of a place of residence with other constitutional rights and freedoms. It is emphasized that there is no sense to consider the right to freedom of movement and the right to free choice of a place of residence within the same legal category or define one of these rights as a constituent element

of the other. In spite of the fact that they are closely interconnected and interdependent they are different human rights by their essence and legal nature.

Particular emphasis is on the special role of the European Court of Human Rights in securing the right to freedom of movement and free choice of a place of residence and that of the European Court of Justice for the member states of the European Union and for persons who move and choose their place of residence on the territory of the EU countries. Particular judgments of the courts in question dealing with the ensuring of the exercise of the rights under consideration are studied.

On the basis of the undertaken comparative study a number of proposals dealing with the improvement of the legislation of Ukraine which regulates the rights to freedom of movement and free choice of a place of residence are made.

Key words: *human rights, right to freedom of movement, right to free choice of a place of residence, free movement, place of residence, registration of a place of residence, restriction on the freedom of movement and free choice of a place of residence.*

Підписано до друку 25.01.2016. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 25.01-1.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.

Телефон +38 (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.